

Велизар БОШКОВИЋ*

ЕЛЕМЕНТИ ДРУШТВЕНЕ САТИРЕ У КЊИЖЕВНОЈ ЗАОСТАВШТИНИ АКАДЕМИКА ДУШАНА КОСТИЋА

Апстракт: Посљедња збирка пјесама *Како ће се ово звати* написана је на измаку живота. У току вишедеценијског стварања Душану Коштићу су Његош и Ловћен, два снажна симбола, били извори пјесникове стамене сигурности. Са њима пјесник је успоставио постојан интимитет.

У основи пјесникових неспокоја, на којима се темељи поменути пјесникова збирка, стоји брижност због све извјеснијих изневјеравања идеала за које су се пјесник и његови саборци борили у току Другог свјетског рата.

Многобројна су питања која Костић поставља у појединим стиховима, строфама, пјесмама, па и у збирци као цјелини.

Са истом храброшћу и снагом којом је толико пута гледао смрти у очи, пјесник стоји усправна стаса пред друштвеним промјенама које болно дјелују у његовом људском и стваралачком бићу.

Иста осјећања понијеће у себи честити људи, патриоте, док буду ишчитавали ову мудру Костићеву поезију, као својеврсну тестаментарну пјесникову поруку.

Кључне ријечи: *Његош, Ловћен, симбол, сигурносћ, инјимийеј, несјокој, идеал, очи, смрћ, промјена, одјек, мудросћ, шесјаменијарносћ, йорука, ово, оно, некад, сад*

На заласку вијека
На измаку живота – неспокоји

Мораш, мораш бити очајан
на овом заласку вијека
кад немаш прилике
ни да предахнеш, себи да објасниш
откуд и докле овом успаљеном времену
душа толико зла и толико мрачна

(На заласку времена)

* Велизар Бошковић, књижевник

На почетку, неколико уводних напомена.

У посљедње двије-три године живота, Душан Костић је претежно био везан за кућу у Србиној 23, сустигнут годинама и болешћу све теже се кретао, једва чак од постеље до радног стола, или до дубоке фотеље за одмор, на тераси, одакле је пуцао поглед на херцегновске кровове, на Канли кулу и бококоторски залив.

У живом сјећању многобројних поштовалаца Душана Костића остала је прослава, у Херцег Новом, осамдесете годишњице пјесникова рођења, 23. јануара 1997. године.

Пјесникова ријеч, прије свега, испунила је својим разуђеним значењима пространу дворану „Парк” и људе у њој. Лијепо и достојанствено. Недостајало је само нешто, готово све: међу нама није било пјесника.

Отада, повремене посјете пјесниковом дому оданих му пријатеља, којима се пјесник веома радовао.

Извљачим из сјећања једну од многобројних.

Крај њега пријатељи: тадашњи предсједник Црногорске академија наука и умјетности, проф. др Драгутин Вуковић, пјесник и академик Радоња Вешовић, Илија Зековић, Селим Нумић и ја, најмлађи међу њима.

Пристојан разговор, с теме на тему, живахан, ангажован, о оном што је било, и морало бити, извор пјесникових неспокоја. Најмање ријечи потрошио је сам пјесник. Али је, зато, његова лула живо играла с краја на крај усана.

Само неколико дана послје, Душан Костић је смјештен у војну болницу у Мељинама, 9. септембра 1997, да би већ 16. септембра био подвргнут хитној операцији.

Након четири дана, док је још био на одјељењу постоперативне интензивне његе, посетио сам га, са његовом ћерком Весном Коко.

Са осјећањем нелагоде и бојазни да га не узнемирим, приступам болесничкој постељи.

„Срећна ти рана, Душане!”

„Хвала”.

Стисак руке.

„Чујем, добро си поднио операцију.”

„Добро”.

Краткотрајни дијалог ћутања.

„Велизаријусе” (тако ме је пјесник из милоште ословљавао), „ево Ти рукопис моје нове збирке пјесама. Прегледај, ишчитај.”

„Да је читам са оловком у руци, Душане?”

„Како год нађеш за сходно, а знам – неће ти бити лако да се избориш са мојим жврљотинама.”

Узимајући из његових руку омот са осамдесетак пјесама, осјетио сам малопређашње пјесникове ријечи („како год нађеш за сходно”) као израз крајњег повјерења, што ме је узбудило и испунило најприје одговорношћу за рад који ми предстоји, затим истинским задовољством и радошћу, изузимајући, наравно, околност да је пјесник тешко болестан.

Душан Костић се скоро четрдесет дана након операције борио за живот, мада је, вјероватно, осјећао позив смрти.

Смирио се, коначно, у недјељу 19. октобра 1997, у девет часова.

Сахрањен је у Београду у петак, 24. октобра 1997. године.

* * *

Душан Костић је своју посљедњу збирку пјесама *Како ће се ово звати* исписивао у Херцег Новом у претпосљедњој и посљедњој години свога живота, што је из сфере феноменологије.

Осамдесет пјесама аутор је сврстао у шест циклуса:

Како ће се ово звати – (шеснаест пјесама);

Смрзнутиа пирамида – (15);

Желим да ти кажем – (14);

Лирска географија – (7);

Далеке моје тишине – (18);

Палма у њвој врши – (10).

* * *

Збирка пјесама *Како ће се ово звати* из заоставштине Душана Костића вуче коријене из неколико праваца. Све тематске цјелине, које су, како видјесмо, стале у шест циклуса, држе везу са збиркама пјесама из завршне фазе пјесникова стварања: *Архивела* (1978); *Чарнојевићи* (1989); *Позив на разговор* (1989); *Почетак апокалипсе* (1993); *Кошмар* (1995).

Ове збирке, као и поједине пјесме које налазимо у нашој периодици из тога времена, носе у себи кошмарна стања и расположења која су сјенчила слике пјесниковог, и нашег, свијета, све чешће и све израженије суморног, готово суманутог. Апокалитичне слике и кошмарна расположења нагризали су темеље чврсто конституисаног времена прошлог и садашњег, којем је пјесник био спреман да подари себе без остатка, како је и чинио током свог немирног живота, почев од успамтјеле младости до трезвенијег промишљања зрелог доба, па, најзад, до оног незаобилазног дјеловања биолошких закона, кад су видно почеле да се круне и физичка и духовна снага пјесникова. Све то јесте изазивало ломове у души, ко-

лебања и ону узнемиреност и бригу коју бисмо, у свим сегментима, могли да изједначимо са продуктовољеном љубављу према земљи и народу. Безнађу, међутим, пјесник се опирао и посљедњом снагом, увјерен да је људско добро надмоћно и да ћемо, у крајњим исходима људске борбе, сагледати његово чисто хуманистичко обличе.

У *Тријиху о нејојоди* (Политика, 1. септембар 1990) пјеснику се причула *зла йруба* која нас *йозива на мржњу*.

Али, по његошевској формули, „што год дође, ја саму наредан”, пјесник унапаријед успоставља у себи духовну равнотежу, извор нове снаге, тако неопходне и животу и стварању.

Кад је у питању људски и стваралачки профил Душана Костића, без колебања можемо да ставимо знак једнакости између живота и стварања, у најразумљивијем смислу појмова.

Ако би се и могло догодити да на основу оваквих и сличних стања и најдобронамјернији читалац покуша да пројектује некаква своја расположења и визије, пјесник се унапријед бранио и одбранио својом *коначном ријечју*, која је *засула смирено лице*. (*Коначна ријеч* у: Позив на разговор, 1989).

Током дуготрајног стваралачког процеса, притиснут многобројним неспокојима који су извирали из саме сржи друштвених збивања и губања, пјесник је све чешће морао да сврће поглед час на *ово*, час на *оно*, из не баш ружичасте наше свакодневице, као и из споја прошлог са садашњим.

Пјеснику се спонтано показана замјеница ово наметнула као суштинска одредница за именовање одређених друштвених појава, збивања, догађања, нарушених односа међу људима и народима, потреса, невоља и чега све не чему смо и сами свједочили и што нас је у дужем периоду сапињало са свих страна као свеколики јад, патња, трпљење, неизвјесност, или као сасвим извјесно страдање људско, народно.

Овдје запажамо оштар пјесников однос према постојећој друштвеној стварности, а критика је, како знамо, камен темељац сатире.

Душан Костић суптилно гради свој став, у складу са одњегованим стваралачким сензибилитетом, вазда на опрезу да не зађе у слику чега гротескног, екстремног. Јер, стварност је, сама собом, довољна да објективно покаже суштину ствари и појава.

Но, да видимо шта још садржи битна одредница *ово*.

На суштинско питање – како ће се *ово* звати – садржином на ударном мјесту пјесме по којој је читава збирка насловљена, пјесник „нити је себи одговорио нити тражио одговор”. Ипак је пружио нека основна на-

значења ове одреднице: „Затроване пакости, црнило наше, / доста *ово*а што се дешавало око нас, а богме и у нама / а богме и у нама.” То је, затим, „до неба натмурен вијек”, кроз који, авај, гмижемо „са свакојаким ранама / које тутње одсвукуд.” (*Забринуџи*).

Ово је, дакле, све што се пружа пред нашим очима, што доживљавамо, болујемо, што нисмо очекивали ни могли замислити да може бити, а ето – догодило се и догађа опште зло, као сурова животна појавност.

У пјеснику снажних емотивних набоја све то се чак утростручавало: *мука*, у дословном смислу ријечи, као немир људски и изазов стваралачки; као болна, обеспокојавајућа суштина не само пјесниковог творачког већ и националног бића.

У *овом* су, дакле, коријени метежа који ће се догодити и у пјесниковом стваралачком бићу и у самој сржи бића народног, са готово несагледивим исходиштима; таласања која ће обеспокојити долове и брда завицајна, уздрмати дуго грађене темеље друштвене, замрсити у неразмрсив чвор односе људске, комшијске, националне, свакакве.

Повремено се, и доста често, као противност, а ипак као смисаона, значењска сродност *овом* уплиће и *оно* као *именовање* нечег што је било па прошло, а опет је ту, као горка истина.

Ово и *оно*, у разноврсним поетским контекстима, налазимо и у ранијим Костићевим збиркама, али у изобиљу, како видимо, у збирци из заоставштине *Како ће се ово звати*.

Већ у носећем члану синтагме сугерише се суштинско, чак би се рекло судбинско питање, из којег ће потећи неспокоји. Не одједном, не изненада, али неумитно, неизбјежно, из збирке у збирку, до ове посљедње.

Пјесник се сучелице окреће истини, каква је – таква је, не без горчине, али не и без наде, увијек кадар да се истини унесе у лице и каже је и у своје име и у име добромислећих и добронамјерних људи.

Дајте да и ми проговоримо,
земљи, хиљаду облака ти љубим!

(*Као њланина, 1988*)

У овом кликтају, интониран је одиста узбуђујући интимитет, дирљиво, топло, искрено обраћање земљи (и њеним људима, дакако), што још више наглашава подразумијевајућу забринутост, читаву скалу осјећања која се готово у подједнакој мјери сјенче и тугом и надом, чему је блиска Његошева, његошевска формула: чаша жучи – чашу меда.

„На *ово* се нисмо договорили...” – упозорава пјесник, „питањем као планина”.

Одатле, из тог многосмисленог *ово* потичу многи пјесникови неспокоји.

Појам *ово* изједначен је са предјелом смутним, са тмином, одакле, преко врлети и избочина, а по правом творачком усмјерењу, пјесник је ишао ка остварењу збирке *Како ће се ово звати*.

У истоименој пјесми, челној и у тако насловљеном циклусу и у збирци, отпрве наилазимо на наговјештаје оног што се дуго таложило у пјесниковом људском и творачком бићу, да би се, са узнемирујућим проживљавањем, издашно исказало у овој одиста мудрој поезији.

Откуда, на измаку живота, присјећање на *ово*? И *оно*, такође?

Разлог је једноставан: са пјесниковим животним и творачким зрењем, снажила се његова поезија, а у њој – све израженија бивала људска и стваралачка спремност за сучељавања и са најгорчим истинама. Ваљало је издржати изузетан и људски и стваралачки напор. Пјесник је, досљедан и себи и свом „вјерују”, издржао. Захваљујући томе, настала је књига високог умјетничког досега; књига која је истовремено својеврсно свједочанство и личне и опште народне драме.

* * *

Веома потресно дјелује пјесма *Смрзнутиа пирамида* из истоименог циклуса.

Опет суочење са собом, са прошлим и неповратним, некакво свођење рачуна, коначног животног биланса. Нашавши се на „поразном пољу”, одакле види како се и „кад се отварао живот несхватљив, загонетан”, пјесник ће уздахнути, скоро јаукнути:

Ја сам губилиште пјесама давних,
смрзнута пирамида многих сломљених снова...

Све видио, доживио
доста од *овоја* што нисам нипошто хтио.

Тренутак малодушности: помиреност. Као да ће рећи, као у пјесми *Немој да вјерујем*, истина, у другом и друкчијем контексту – шта је, ту је!

А онда, дословце:

Зачудо, као да више не желим да ишта кажем, осјећам
спарушене ријечи у мени спарушеном
који и нема снаге да устане крепко

против узмућене ријеке као у најбољим данима
онда, некад.

(*Смрзнутиа пирамида*)

У тренутку посусталости, пјесник ће се обратити Вероники, „оној која је пружи­ла мара­му Хри­сту да об­ри­ше ли­це об­ли­ве­но крвљу”.

„Сви­ма на­ма по­треб­на је тво­ја ма­ра­ма” – ре­ћи ће – „и бљесак са­ми­лос­ти и доб­ро­те”. – „По на­ма ору мржње сва­ко­ја­ке”. Отуд, мол­ба Ве­ро­ни­ки, пле­менитом чов­је­ку, да по­мо­гне „да до­ђемо к се­би, лак­ше да нам бу­де / у овом по­ср­ну­лом сви­јету”.

Ов­дје, као и на мно­гим мјес­ти­ма ове по­е­зи­је, е­ле­мен­ти су за об­ли­ко­ва­ње пси­хо­ло­шког, пси­хо­не­у­рот­ског, или, чак, пси­хо­па­то­ло­шког по­р­трета е­по­хе. – При­ви­ле­ги­ја, и моћ, са­мо из­у­зет­них ст­ва­ра­ла­ца, ка­кав је­сте би­о у зре­лим го­ди­на­ма, па и на из­ма­ку жи­во­и­а, наш пјес­ник Ду­шан Ко­стић.

У „по­ср­ну­лом сви­јету” раз­ло­зи су за лич­не, нај­лич­ни­је не­ми­ре, збу­њу­ју­ће, кој ће из­нудити не­во­љ­ну пјес­ни­кову ри­јеч – ка­ко ни сам не мо­же да вје­ру­је ка­ко је „на­јед­ном то­ли­ко сам”.

И­пак, х­тио бих да не за­стане не­го не­ка те­че
ка­ко мо­же и до­кле мо­же – да гле­дам, да уви­ђам
да је све би­ло ова­ко и она­ко, један ч­вор, смјеша
све­га и сва­че­га.

(*Не моју да вје­ру­јем*)

Лич­на дра­ма до­ла­зи до вр­хун­ца у пјес­ми *На­јез­да ћу­и­а­ња*, ка­да се пје­с­ник су­оча­ва са са­свим из­вјес­ним кра­јем, са ко­нач­но­шћу, али тра­ги­ка се про­дуб­љу­је тим ви­ше што пјес­ник, усам­љен, ос­јећа ка­ко се по­ла­ко, из да­на у дан „из­јед­на­ча­ва (м) са ст­ва­ри­ма у со­би”.

Ка­о да лич­но јед­но на дру­го, већ и не сме­та
и не сме­та ово и оно ме­ђу на­ма.

Го­ди­не за­јед­ни­ш­тва на­гна­ле су нас на оп­ште ми­рење
и на не­ми­нов­ну суд­би­ну све мрач­ни­јег ћу­та­ња,

сјес­ни, об­ост­ра­но, „на­шег ста­ња и по­ха­ба­но­сти, про­лаз­но­сти”.

У *и­ак­вим* рас­по­ло­же­њима, та­ко из­да­шно расу­тим у овој збир­ци, пје­с­ник ће за­жа­ли­ти што је сми­јех утр­нуо (*Бес­је­да о сми­јеху*), а „ка­ко нам је по­требан његов го­вор, / њего­ва ек­спло­зи­ја ве­дра!” За­гу­био се „у оп­штем

сумору”, у „лишћу јесени”, „наше су га бриге отјерале”, / наше патње, наш страх”. Ако би, кад би могло бити, могао „да нас изнова озари... / и понесе у оснажени крвоток живљења, / да нас врати људима и разговору”.

Тако природна, једноставна, мала, зар и недостижна жеља?!

Тужна је пјесникова, и наша, игра „главама, судбином, *овом* и *оном*, / хладне душе и празног срца”. И тако, „све док нас игра не положи на коју од ових ливада, / уморних удова, и душе, и свега”.

(Игра)

* * *

„Нешто ме прави олупином, господе боже!” – отеће се, одмах потом, из дубине и пјесникова бића (*Желим да њи кажем*). Разлог опет, у *оном* „у што не вјерује(м)”.

Невоља невољу сустиже. Некад је то општа пустош, некад губитак идеала, а некад бол усјед губитка драгог, вољеног бића, пријатеља, као у пјесми *Једно дрво у нашем дрвореду мање*.

Слиједи снажан визуелни утисак, који скоро безнадно одјекне у узвику:

А *ово* сада,
боже мој, *ово* сада!...

* * *

Како се дало видјети из *овој* прегледа поезије Душана Костића са строго задатом темом, *ово* и *оно* су појмови којим се именују два супротстављена свијета: оно давно прошло, пуно идеала и борбе, чему је жртвовано све: младост, љепота, готово и сам живот; *ово* је требало да држи и држало је везу са *оним*, да би мало-помало, и доста брзо, везе биле покидане, пресјечен сваки континуитет.

* * *

Онако како сам започео свој реферат, подсјећањем на оно што се збило, и завршићу га извлачењем из сјећања једне аутентичне животне ситуације:

На окупу, пјесник, његови ратни другови, руковници, не више ни у резерви. Међу њима, њихов саговорник, по годинама млађи, који и исписује ове редове.

Евокације прошлости у развезаној причи, пуној носталгичних тонова. И смркавање у души кад поглед сврне на *ово*.

Њихов саговорник убада у најосјетљивија мјеста. На тренутак, ипак застаје пред оним тежишним, веома осјетљивим питањем које ће свака-

ко изрећи. Начас, промине му бићем тегобно осјећање које мами Костићева пјесма *Појана ријеч*:

Не питај га гдје је и како,
не питај га нипошто,
не питај га, аманати.

Зашто да сад отвара мутан
прозор, пећину мутну...

Што да му на уста
покрећеш погану ријеч?

Ипак, окреће им се, посебно пјеснику, око у око, пита:

„Да сте знали да ће оно изаћи на ово, да ће се све извргнути у ово, бисте ли кренули, онда, кроз врлети и безизлазе?”

Одговарају редом, један по један.

Први, пуковник: „Да ми оца очинскога, ако бих!”

Други, инвалид: „Не, вала, ни ја; прстом не бих мрднуо!”

Трећи, опет пуковник: „Не вриједи трошити ријечи!” – одмахује руком, као да се од нечега брани.

А Ти, шта кажеш, Душане?” – унио му се у само око саговорник. – „Шта је од *оној* остало? Шта је од *свеја* остало?”

„Мучно питање, дозлабога!” – врпољи се пјесник, премеће лулу преко усана. – „Али, нема се куд. Ни камен на камену! Ето шта!”

„А, да ли би, Душан” – немилосрдан је саговорник – „послије свих сазнања и у суочењу са *овим*, а по истеку и неповратном губитку *оној*, – да ли би, данас, потписао ону много хваљену и толико пута прештампану пјесму *Док збори Тийо*?”

„Потписао сам је 1952. године” – одговара суво, без објашњења.

И саговорник увлачи главу у рамена, неће више да му (им) стаје на муку.

* * *

Да закључимо.

Поезија из заоставштине Душана Костића *Како ће се ово звайи* зрео је промишљање једног у знатној мјери суманутог и суновраћеног свијета и времена; болно трагично понирање у његову анатомију. Слика до слике загрцнутих боја, које сугестивна пјесникова ријеч ипак успијева

да покрене из статичности и да их ускомеша, пружају обиље могућности за обликовање портрета наше епохе.

Отворено питање, поготово за будуће истраживаче Костићевог дјела, његове поезије и поетике: да ли је *свједок епохе* био истовремено и саучесник?!

Болно а утјешно за самог пјесника, као и за његове поштоваоце: став према животу, а то ће рећи свој постојани наум, своју поетику, пјесник је темељио не на трагању за каквом год испразном утјехом, већ на суровим сучењима са животним трагичним збивањима и истинама.

Стваралачки и морални домет, довољан да према пјеснику осјетимо поштовање и захвалност.

Велизар БОШКОВИЧ

ЭЛЕМЕНТЫ ОБЩЕСТВЕННОЙ САТИРЫ В ЛИТЕРАТУРНОМ НАСЛЕДИИ АКАДЕМИКА ДУШАНА КОСТИЧА

Резюме

Свой последний сборник стихотворений „Как это будет называться” Душан Костич сочинял в предпоследнем и последнем годах своей жизни. Этот факт мы можем воспринять как явление из сферы феноменологии.

В данном сборнике представлены поэтические сочинения, созданные в финальной фазе творчества поэта и содержащиеся в книгах: „Архипелаг” (1978), „Чарноевичи” (1989), „Приглашение на беседу” (1989), „Начало апокалипсиса” (1993), „Кошмар” (1995).

В собрании „Как это будет называться” поэту спонтанно навязалось указательное местоимение оно в качестве существенного определения для наименований некоторых общественных явлений и нарушенных отношений между людьми и народами.

Здесь заметно резкое отношение поэта к существующей общественной действительности, а критика – это краеугольный камень сатиры, како это утверждает теория литературы.

Время от времени, иногда довольно часто, в качестве противоположности встречается также местоимение оно, служащее, по принципу семантической родственности, для наименования того, что было и потом ушло, одкако оно опять тут, как олицетворение горькой истины.

Ово и оно, в понятийном и существенном отношении, резко противопоставлены друг другу, и представляют полностью противоположные явления.

Заканчиваем данное изложение следующим выводом.

Собрание стихотворений из наследия Душана Костича „Как это будет называться” представляет тщательно обдуманное рассуждение, касающееся в значительной степени одного безумного и причудливого мира и времени, болезненного просачивания в его анатомию.

Все это поэт сделал с полной творческой ответственностью, достаточной для того чтобы по отношению к нему отнестись с должным уважением и благодарностью.